

СЛОВА ПРА КІМА СКУРАТА

Вядомы беларускі мовазнавец і педагог Кім Скурат нарадзіўся 14 студзеня 1938 г. у мястэчку Бягомль. Закончыў Бягомльскую СШ (1954) і паступіў на літаратурны факультэт (праз два гады рэарганізаваны ў гістарычна-філалягічны) Мінскага

дзяржаўнага педагагічнага інстытута імя М. Горкага па спецыяльнасці “Гісторыя, беларуская мова і літаратура”. Калега і сябар Кіма Скурата Алесь Каўрус у адной са сваіх публікацый успамінаў, што падчас вучобы Кім Уладзіміравіч выявіў цікавасць да навуковай працы і паглыблена вывучаў беларускую мову. Разам з аднакурснікам Валянцінам Рабкевічам ён напісаў і надрукаваў у газеце “Літаратура і мастацтва” артыкул пра культуру мовы тагачасных радыёперадач.

Атрымаўшы дыплом, К. Скурат настаўнічаў у Іканскай СШ Барысаўскага раёна, а таксама ў в. Траскоўшчына і г. п. Ратамка Мінскага раёна. У 1964 г. перайшоў на працу ў Дзяржаўны музей БССР у якасці навуковага супрацоўніка, пазней стаў загадчыкам аднаго з аддзелаў.

Набыты педагагічны і навуковы вопыт дапамог К. Скурату ў 1967 г. паступіць у аспірантуру МДПІ. Пасля яе заканчэння з 1970 г. Кім Уладзіміравіч пачаў працаваць малодшым, а пазней старшым навуковым супрацоўнікам сектара сучаснай беларускай мовы і культуры мовы Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа АН БССР. Кім Скурат браў актыўны ўдзел у выкананні некалькіх навуковых тэм – “Нарматыўная граматыка беларускай мовы” і “Адваротны слоўнік беларускай мовы”. Распрацаваў каля 1000 слоўнікавых артыкулаў для “Слоўніка мовы Якуба Коласа”.

У студзені 1972 г. Кім Скурат пад кіраўніцтвам прафесара М. Жыдовіч паспяхова абараніў кандыдацкую дысертацыю “Назвы метрычных адзінак у старабеларускай мове (на матэрыяле пісьмовых помнікаў XV – XVII стст.)”. Упершыню ў айчынай лінгвістыцы на матэрыяле помнікаў старабеларускай пісьменнасці справаго і мастацкага стыляў даследчыкам былі выяўлены словы ў значэнні адзі-

нак вымярэння, вагі, колькасці і ліку; вызначаны найбольш прадуктыўныя спосабы іх утварэння; прасочаны лёс гэтага тэматычнага аб’яднання на працягу гістарычнага развіцця беларускай мовы, а таксама акрэслены асноўныя заканамернасці і працэсы станаўлення і развіцця метрычнай лексікі беларускай мовы. Праз два гады вынікі даследавання былі апублікаваны ў выглядзе манаграфіі “Даўнія беларускія меры (лексічны аналіз)”.

Па прапанове прафесара Ф. Янкоўскага ў кастрычніку 1977 г. К. Скурат перайшоў на кафедру беларускага мовазнаўства МДПІ. У якасці дацэнта ён працаваў творча і вынікова, выкладаў такія курсы, як “Уводзіны ў мовазнаўства”, “Агульнае мовазнаўства”, “Параўнальная граматыка беларускай і рускай моў”, шмат гадоў быў куратарам групы, кіраваў стажорамі, удзельнічаў у арганізацыі і правядзенні абласных і рэспубліканскіх алімпіяд па беларускай мове для школьнікаў.

Выкладчыкі кафедры ў 1984 г. апублікавалі калектыўны дапаможнік для студэнтаў філфакаў педінстытутаў “Сучасная беларуская літаратурная мова: лексікалогія, фразеалогія, фанетыка, арфаэпія, графіка, арфаграфія” (перавыд. 1993), дзе Кім Скурат падрыхтаваў раздзел “Фанетыка”. Гэтая кніга і сёння застаецца адным з самых запатрабаваных дапаможнікаў па сучаснай беларускай літаратурнай мове.

Важным навуковым дасягненнем К. Скурата стала і выданне акадэмічнай “Беларускай граматыкі” (1985 – 1986), два раздзелы другой часткі якой (“Складаназалежныя сказы” і “Спосабы перадачы чужаслоўя”) ён напісаў яшчэ падчас працы ў Інстытуце мовазнаўства.

Пасля ўтварэння ў 1991 г. у МДПІ факультэта беларускай філалогіі і культуры К. Скурат некаторы час выконваў абавязкі намесніка дэкана па вучэбнай рабоце.

За поспехі ў выхаванні і навучанні студэнтаў Кім Скурат быў узнагароджаны значком “Выдатнік адукацыі Рэспублікі Беларусь”. Аднак сапраўднай узнагародай за шматгадовую плённую навукова-педагагічную працу Кіму Уладзіміравічу стала ўдзячная памяць вучоных-лінгвістаў, якія звяртаюцца да напісаных ім работ, а таксама многіх пакаленняў настаўнікаў роднай мовы, што працуюць па ўсёй Беларусі і далёка за яе межамі.

Сэрца Кіма Уладзіміравіча Скурата спынілася 28 кастрычніка 1997 года.

Дзмітрый ДЗЯТКО,
кандыдат філалягічных навук,
загадчык кафедры беларускага мовазнаўства БДПУ.

МАРЫЯ КАРНЕЕВА-ПЕТРУЛАН

Артыкул прысвечаны вывучэнню навуковай спадчыны вядомага спецыяліста ва ўсходнеславянскай філалогіі Марыі Карнеевай-Петрулан, прафесійная дзейнасць якой звязана з Беларускай дзяржаўнай універсітэтам. Матэрыялам для напісання артыкула сталі архіўныя і літаратурныя крыніцы, многія звесткі публікуюцца ўпершыню.

Ключавыя словы: мовазнаўства, мова, гісторыя лінгвістыкі, фанетыка, гістарычная граматыка, палеаграфія, летапіс.

The article is devoted to the scientific heritage of a well-known specialist in the East Slavic philology Maria Korneeva-Petruian whose professional activity is connected with the Belarusian State University. The material to the article was taken from archival and literary sources; many details are published for the first time.

Марыя Іванаўна Карнеева-Петрулан нарадзілася ў студзені 1892 г. у вёсцы Чубараўка Мічурынскага раёна Тамбоўскай вобласці (Расія) у сялянскай сям'і. Сістэматычнай сярэдняй адукацыі не набыла. У 1911 г. экстрэнам здала экзамены на атэстат сталасці і паступіла на славяна-рускае аддзяленне філалагічнага факультэта Харкаўскіх вышэйшых жаночых курсаў. Праз 5 гадоў атрымала дыплом гісторыка рускай мовы і апублікавала ў "Русском филологическом вестнике" першае сур'ёзнае даследаванне, прысвечанае вывучэнню мовы "Службовай мінеі" 1095 г.

Пасля заканчэння ў 1917 г. аднагадовых Харкаўскіх вышэйшых педагагічных курсаў (па аддзяленні рускай мовы і літаратуры) здольная маладая даследчыца была пакінута пры кафедры рускай мовы для падрыхтоўкі да прафесарскага звання.

Нягледзячы на голад і разруху ў краіне, М. Карнеева-Петрулан аддана займалася навукай. Цэлы год яна правяла ў Маскве, дзе штодня працавала ў архівах і сховішчах рукапісаў сталічных бібліятэк, збіраючы матэрыял для будучай дысертацыі. На жаль, пасля заканчэння гэтай працяглай камандзіроўкі ў сувязі са складанымі матэрыяльнымі ўмовамі даследчыца вымушана была на нейкі час перапыніць навуковую працу. Грамадзянскую вайну перажыла на Украіне, дзе "займалася ручной працай і навучаннем дзяцей" [2, арк. 6], а ў 1922 г. была залічана аспірантам па кафедры рускай мовы ў Харкаўскі інстытут народнай адукацыі. Адначасова з навучаннем працавала захавальнікам Харкаўскага музея ўкраінскага мастацтва.

У 1925 г. выпускніцу аспірантуры М. Карнеева-Петрулан запрасілі заняць пасаду дацэнта кафедры рускай мовы Варонежскага дзяржаўнага ўніверсітэта. У гэты час на літаратурна-лінгвістычным аддзяленні педагагічнага факультэта ВДУ выкладалі такія вядомыя філолагі, як Р. Чуіч (знаўца сербскай славістыкі), І. Плотні-

Працягваецца публікацыя цыкла матэрыялаў "Асоба ў беларускай лінгвістыцы" Дзмітрыя Дзятко. У 2014 г. былі змешчаны артыкулы пра Леаніда Леушчанку (№ 10) і Лявона Більдзюкевіча (№ 12), у 2015 г. – пра Мікалая Азбукіна (№ 3), Аляксандра Круталевіча (№ 5), Сцяпана Бархударова (№ 8).

каў (даследчык старажытнарускай літаратуры), Ю. Данілін (спецыяліст па заходніх літаратурах), Л. Цімафееў (у будучым вядомы літаратурназнаўца) і інш.

Аднак з другой паловы 1920-х гг. ва ўстанове (як і ў цэлым у галіне) пачалася барацьба за ідэйную і палітычную чысціню педагагічных кадраў. Яе вынікам сталі ганенні на ўніверсітэцкую інтэлігенцыю, асабліва прафесуру старой дарэвалюцыйнай загартыўкі, якая заўсёды вылучалася незалежнымі поглядамі на грамадска-палітычнае жыццё краіны. Кіраўніцтвам Варонежскага ўніверсітэта ўкаранялася правядзенне зневажальных справаздач таго ці іншага выкладчыка або цэлай кафедры перад пралетарскім студэнцтвам і грамадскімі структурамі. Гэтыя "чысткі" лічыліся неабходнай мерай, важным сродкам барацьбы за марксізм у навучы і выкладанні [10]. У такіх умовах плённа займацца навукай і выкладаць было складана, таму Марыя Іванаўна, якая, акрамя выкладання, кіравала яшчэ і студэнцкім гуртком выразнага чытання "Жывое слова", у 1931 г. прыняла рашэнне звольніцца з Варонежскага ўніверсітэта і пераехаць у Маскву.

Ма
ла
пра
каф
Зуе
193
Іва
ры
гагі
у
Кар
гіч
ван
мет
па г
ве м
1479
нені
пад
цуз
раін
скай
траб
П
верс
стат
мых
Мас
пача
дацэ
прав
пры
Інст
У
спра
неев
філа
па ка
31
Івана
става
У
місар
ні на
Белар
дзе ф
геагр
факул
федр
дзён і
у арга
вала і
Па
наўле
рула
мовы

З дазволу Народнага камісарыята асветы ў Маскве некалькі месяцаў М. Карнеева-Петрулан займалася выключна навукова-даследчай працай, пасля чаго была накіравана загадчыкам кафедры рускай мовы і літаратуры ў Арэхава-Зуеўскі педагогічны інстытут. Пасля таго як у 1936 – 1937 гг. інстытут быў зачынены, Марыя Іванаўна перайшла на пасаду загадчыка кафедры рускай мовы і літаратуры Іванаўскага педагогічнага інстытута.

У той час імя здольнай і глыбокай даследчыцы Карнеевай-Петрулан ужо добра ведалі ў філалагічных колах краіны. У яе актыве былі апублікаваныя ў расійскіх і замежных выданнях працы па метадалогіі фанетычных даследаванняў (1925), па гісторыі славянскіх старадрукаў (1925), па мове маскоўскіх уладк XIV ст. (1937) і “Лествицы 1479 г.” (1931), па прычынах фанетычных змяненняў у мове (1936) і інш. Добрая тэарэтычная падрыхтоўка і валоданне дзясяткам моў (французскай, нямецкай, англійскай, беларускай, украінскай, польскай, чэшскай, сербскай, балгарскай, ідыш) рабіла М. Карнееву-Петрулан запатрабаваным спецыялістам [2, арк. 2].

Па запрашэнні Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, кіраўніцтва якога хацела павысіць статус установы за кошт прыцягнення вядомых спецыялістаў з-за межаў БССР, найперш з Масквы і Ленінграда, Марыя Іванаўна з 1938 г. пачала працаваць на кафедры рускай мовы БДУ дацэнтам, а пазней прафесарам. Адначасова яна праводзіла навуковую працу ў арганізаваным пры Акадэміі навук СССР навукова-даследчым Інстытуце рускай мовы.

У снежні 1939 г. ВАК Усесаюзнага камітэта па справах вышэйшай школы зацвердзіў М. Карнееву-Петрулан у вучонай ступені кандыдата філалагічных навук і вучоным званні дацэнта па кафедры рускай мовы.

З пачаткам Вялікай Айчыннай вайны Марыя Іванаўна эвакуіравалася ў Маскву, дзе не пераставала займацца навукай.

У сярэдзіне мая 1943 г. Савет народных камісараў СССР прыняў пастанову аб аднаўленні на станцыі Сходня Хімкінскага раёна працы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ў складзе філалагічнага, гістарычнага, біялагічнага, геаграфічнага, фізіка-матэматычнага, хімічнага факультэтаў і дзевяці агульнаадукацыйных кафедраў [8, арк. 15]. Марыя Іванаўна з першых дзён і да канца вайны брала самы актыўны ўдзел у арганізацыі заняткаў ва ўніверсітэце і працавала на кафедры рускай мовы.

Пасля вызвалення тэрыторыі Беларусі і аднаўлення заняткаў у Мінску М. Карнеева-Петрулан працавала загадчыкам кафедры рускай мовы і агульнага мовазнаўства, а пазней – да-

цэнтам гэтай жа кафедры. У кастрычніку 1945 г. рэктар БДУ Парфён Савіцкі пісаў, што “Карнеева-Петрулан М. І. праявіла сябе як добры, высокакваліфікаваны педагог вышэйшай школы і глыбокі знаўца гісторыі рускай мовы і яе палеаграфіі. Навуковыя працы яе вылучаюцца стараннасцю даследавання і высокай эрудыцыяй” [2, арк. 8]. Акрамя таго, Марыя Іванаўна была смелым чалавекам, не пераносіла цемрашальства і неадукаванасці. Письменніца Лідзія Арабей успамінала, як М. Карнееву-Петрулан выклікалі ў ЦК і пачалі папракаць, чаму яна ў сваіх лекцыях не цытуе класікаў марксізму. “Дазвольце, – узяла голас маленькая, худзенькая Марыя Іванаўна, – але я не вінаватая, што класікі марксізму нічога не пісалі пра літару *ер*” [1].

Дыяпазон навуковых інтарэсаў М. Карнеевай-Петрулан быў дастаткова шырокі. Шмат часу і сіл яна аддала вывучэнню асаблівасцей мовы і стылю А. Пушкіна, даследавала гісторыю славянскіх старадрукаў, займалася выяўленнем прычын фанетычных змяненняў у мове, апісвала спосабы выражэння катэгорыі адушаўлёнасці-неадушаўлёнасці ў мове і інш. З прац, прысвечаных беларускай мове, асаблівую ўвагу звяртаюць на сябе некалькі яе публікацый.

У артыкуле “К социальным диалектам Белорусии XVI в.” напісаным на матэрыяле малавядомага пісьмовага помніка старабеларускай мовы – службовай мінеі, якая захоўвалася ў Харкаўскім музеі ўкраінскага мастацтва, – падрабязна разглядаюцца некаторыя палеаграфічныя рысы помніка, характарызуецца графіка і правапіс, асаблівую ўвагу аўтар аддала адлюстраванню аканя ў помніку, паколькі “факты даследаванага помніка таму і маюць значэнне, што паказваюць дадзеную з’яву на адной з ранніх стадый развіцця” [6, с. 186]. У даследаванні “Мова Баркулабаўскага летапісу” М. Карнеева-Петрулан адзначала, што “сярод беларускіх летапісаў, якія дайшлі да нас, Баркулабаўскі па сваёй мове стаіць асобна. Мова іншых летапісаў з’яўляецца своеасаблівым сплавам старой кніжнай мовы з элементамі жывой мовы беларускай. Мова ж Баркулабаўскага летапісу – гэта ў большай сваёй частцы жывая, гутарковая беларуская мова” [4, с. 94]. У працы на канкрэтных прыкладах раскрыты асаблівасці мовы арыгінальных і перапісаных частак летапісу, вывучаны стылістычныя аспекты выкарыстання спрадвечнабеларускай і запазычанай лексікі ў тэксце [4].

Сур’ёзная тэарэтычная публікацыя – артыкул М. Карнеевай-Петрулан “Адлюстраванне закона Фартунатава дэ Сасюра ў гаворках рускай і беларускай моў”. Аўтар пераканаўча даказвае, што ўжо ў пачатку XIII ст. у заходняй частцы тэрыторыі, заселенай усходнімі славянамі, вельмі

выразна адрозніваліся два тыпы гука [o], а таксама аформіліся розныя інтанацыйныя асаблівасці, звязаныя з гэтымі гукамі [3].

Важны вывад утрымліваецца ў грунтоўнай публікацыі М. Карневай-Петрулан, напісанай на аснове аналізу смаленскай граматы 1229 г. і прысвечанай гісторыі некаторых фанетычных асаблівасцей беларускай мовы: “Па пытанні цвёрдага [p] і дзекання-цекання найбольш пашыранай з’яўляецца гіпотэза А. Шахматава пра запазычванне гэтых рыс кансанантызму з мовы польскіх плямён. Дадзеныя помніка сведчаць, што гэтыя рысы беларускай кансанантычнай сістэмы развіліся ў беларускай мове самастойна. Пачатак іх развіцця адносіцца да пачатку XIII ст., г. зн. да таго самага часу, калі і ў мовах заходнеславянскай сям’і ўзніклі падобныя ж фанетычныя з’явы” [5, с. 131].

Відаць, адно з асноўных месцаў у навуковай спадчыне М. Карневай-Петрулан займае грунтоўная калектыўная праца “Нарысы па гісторыі беларускай мовы”, якая выйшла ў 1957 г., але і да нашага часу застаецца найлепшым даследаваннем па гістарычнай граматыцы беларускай мовы. У гэтай кнізе аўтарскім калектывам (А. Бірала, М. Булахаў, М. Жыдовіч, А. Жураўскі, М. Карнева-Петрулан, В. Крыўчык, Б. Лапаў, Ю. Мацкевіч) зроблена спроба разгледзець развіццё беларускай мовы ў адпаведнасці з трыма асноўнымі перыядамі гісторыі беларускага народа: агульнарускі перыяд, перыяд беларускай народнасці і перыяд беларускай нацыі. Марыя Іванаўна – аўтар параграфу, прысвечаных асобным аспектам гістарычнай фанетыкі і марфалогіі. У іх на высокім навуковым узроўні з улікам найлепшых традыцый тагачаснага мовазнаўства прааналізаваны асаблівасці інтанацыі ў мове ўсходніх славян (паняцці інтанацыі і націску, інтанацыя доўгіх складоў, інтанацыя кароткіх складоў, інтанацыя складоў з рэдукаванымі галоснымі і складоў з галоснымі няверхняга пад’ёму), вывучана развіццё інтанацыі ў перыяд утварэння мовы беларускай народнасці і ў перыяд утварэння беларускай нацыянальнай мовы. У кнізе М. Карневай-Петрулан ахарактарызавала паняцце акання, звярнулася да пытання пра час і прычыны ўзнікнення акання ў мове ўсходніх славян, прасачыла развіццё акання ў перыяд утварэння мовы беларускай народнасці (XIV – XVII ст.) і станаўленне сістэмы акання ў беларускай нацыянальнай мове [7, с. 34 – 45, 65 – 77].

Раздзел “Дзеяслоў”, адзін з найбольш аб’ёмных у кнізе, прысвечаны апісанню сістэмы катэгорый і формаў ці не самага складанага і шматоблічнага з усіх лексіка-граматычных класаў слоў. М. Карнева-Петрулан упершыню ў бела-

рускай лінгвістыцы так падрабязна даследавала дзеяслоўныя формы ў мове ўсходніх славян у пачатковы перыяд іх гістарычнага існавання, пазнаёміла чытачоў з развіццём граматычных формаў дзеяслова ў агульнаўсходнеславянскай, старабеларускай і новай беларускай мовах, асобны падраздзел прысвяціла ролі іменных формаў дзеяслова ў гісторыі беларускай мовы [7, с. 200 – 253].

У пачатку мая 1949 г. Марыя Іванаўна звольнілася з Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Пазней пераехала на Украіну, дзе жыла ў Кіеве і займалася выкладаннем аж да самага выхаду на заслужаную пенсію ў 1962 г. На жаль, у юбілейным выданні да 80-годдзя БДУ “Прафесары і дактары навук Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта” [9] не знайшлося месца для рускай даследчыцы прафесара Марыі Іванаўны Карневай-Петрулан, якая некалькі гадоў жыцця аддала сістэме беларускай вышэйшай адукацыі і шмат зрабіла для нацыянальнай лінгвістыкі.

Спіс літаратуры

1. Арабей, Л. Пошукі ісціны: абразкі / Л. Арабей [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://dziejaslou.by/old/www.dziejaslou.by/inter/dzeja/dzeja.nsf/htmlpage/arab1702ec.html?OpenDocument>. – Дата доступу: 05.08.2014.
2. Архіў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. – Фонд 205. – Воп. 10. – Адз. зах. 8.
3. Карнева-Петрулан, М. І. Адлюстраванне закона Фартунатава дэ Сасюра ў гаворках рускай і беларускай моў / М. І. Карнева-Петрулан // Працы Інстытута мовазнаўства АН БССР. – Мінск: Выд-ва АН БССР, 1958. – Вып. 5. – С. 145 – 160.
4. Карнева-Петрулан, М. І. Мова Баркулабаўскага летапісу / М. І. Карнева-Петрулан // Працы Інстытута мовазнаўства АН БССР. – Мінск: Выд-ва АН БССР, 1957. – Вып. 3. – С. 94 – 111.
5. Карнева-Петрулан, М. І. К истории отдельных фонетических особенностей белорусского языка / М. И. Карнева-Петрулан // Даследаванні па беларускай і рускай мовах. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1958. – С. 111 – 131.
6. Карнева-Петрулан, М. К социальным диалектам Белоруссии XVI в. / М. Карнева-Петрулан // Ученые записки [БГУ]. Серия филологическая. Вып. 7. – Минск: БГУ, 1940.
7. Нарысы па гісторыі беларускай мовы / АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа; рэдкал.: П. Ф. Глебка [і інш.]. – Мінск: Дзярж. вуч.-пед. выд-ва МА БССР, 1957. – 450 с.
8. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. – Фонд 205. – Воп. 5. – Адз. зах. 43. – Арк. 15.
9. Прафесары і дактары навук Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта / склад. А. А. Яноўскі. – Мінск: БДУ, 2001. – 339 с.
10. Становленне філолагічнага образования в Воронежском государственном университете (1918–1931 гг.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.opoma.newmail.ru/phil.htm>. – Дата доступу: 05.08.2014.

Дзмітрый ДЗЯТКО,
кандыдат філалагічных навук.

Аўтар ахвяруе ганарар на развіццё часопіса.

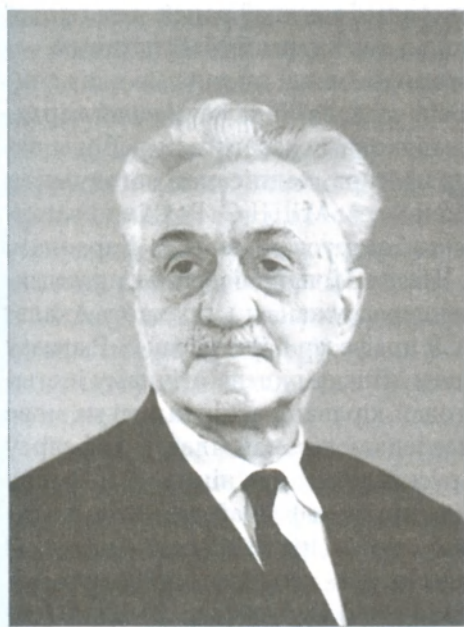
Асоба ў беларускай лінгвістыцы

СЦЯПАН БАРХУДАРАЎ

Артыкул прысвечаны савецкаму лінгвісту прафесару Сцяпану Бархудараву. На падставе архіўных і літаратурных крыніц праводзіцца агляд этапаў жыццёвага шляху С. Бархударавы, звязаных з Беларуссю. Характарызуецца асобныя навуковыя публікацыі даследчыка. Ацэньваецца яго ўклад у беларускае мовазнаўства.

Ключавыя словы: мовазнаўства, мова, гісторыя лінгвістыкі, лексікаграфія, слоўнік, дысертацыя.

The article is devoted to the soviet linguist professor Stsyapan Barhudarau. On the basis of archival and literary sources the survey of the stages of his career, connected with Belarus is conducted. The most important scientific publications of the researcher are characterized. The contribution to Belarusian linguistics is analysed.

Другая сусветная вайна стала цяжкім выпрабаваннем для ўсёй сістэмы народнай адукацыі Беларусі. Падчас акупацыі многія вышэйшыя навучальныя ўстановы спынілі сваю дзейнасць, а асобныя працягвалі падрыхтоўку спецыялістаў у эвакуацыі. Так, у адпаведнасці з пастановай Саўнаркама СССР ад 15 мая 1943 г. на станцыі Сходня пад Масквой пры актыўнай падтрымцы Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя М. Ламаносава аднавіў працу Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэт.

Пасля вызвалення савецкімі войскамі тэрыторыі Беларусі адным з першых пачаў працаваць Мінскі дзяржаўны педагагічны інстытут імя А. М. Горкага. Спачатку ў яго склад уваходзілі факультэты мовы і літаратуры (рускае і беларускае аддзяленні), замежных моў, гістарычны, педагагічны, бібліятэчны факультэты і настаўніцкі інстытут. Перад БДУ, МДП і іншымі вышэйшымі навучальнымі ўстановамі была пастаўлена складаная задача ў сціслыя тэрміны

Працягваецца публікацыя цыкла матэрыялаў "Асоба ў беларускай лінгвістыцы" Дзмітрыя Дзятко. У 2014 г. былі змешчаны артыкулы пра Леаніда Леўчанку (№ 10) і Лявона Більдзюкевіча (№ 12), у 2015 г. – пра Мікалая Азбукіна (№ 3) і Аляксандра Круталевіча (№ 5).

забяспечыць падрыхтоўку высокакваліфікаваных выкладчыцкіх і настаўніцкіх кадраў.

У канцы 1940-х – 1950-я гг. значную ролю ў аднаўленні акадэмічных структур, а таксама вышэйшай філалагічнай адукацыі ў Беларусі адыгралі вядомыя лінгвісты і педагогі М. Бірыла, М. Булахаў, Н. Вайтовіч, М. Гурскі, А. Жураўскі, М. Жыдовіч, М. Жыркевіч, Ю. Мацкевіч, А. Наркевіч, Я. Рамановіч, М. Суднік, М. Цікоцкі, Л. Шакун, Ф. Янкоўскі і інш. Аднак адразу пасля вайны кваліфікаваных спецыялістаў, якія маглі кіраваць падрыхтоўкай кандыдацкіх дысертацый і арганізоўваць навуковую дзейнасць, катастрофічна не хапала, таму нярэдка ў саюзныя рэспублікі запрашалі на працу аўтарытэтных вучоных з Масквы, Ленінграда, Кіева і іншых буйных гарадоў. У прыватнасці, у Мінскім дзяржаўным педагагічным інстытуце выкладаў прафесар С. Бархударав (РСФСР), крыху пазней – прафесар Я. Лоя (ЛатССР) і інш.

Імя выдатнага савецкага лінгвіста члена-карэспандэнта Акадэміі навук СССР Сцяпана Рыгоравіча Бархударавы добра вядомае не толькі прафесійным даследчыкам-мовазнаўцам. Больш за 35 гадоў менавіта "па Бархудараву" вывучалі рускую мову ў школах Расіі, на аснове яго падручніка ствараліся многія пакаленні падручнікаў для школьнікаў і іншых савецкіх рэспублік.

Сцяпан Рыгоравіч нарадзіўся 7 сакавіка (па старым стылі) 1894 г. у армянскай сям'і ў Баку. Пасля заканчэння ў 1917 г. славянскага аддзялення гісторыка-філалагічнага факультэта Петраградскага ўніверсітэта па прапанове акадэміка А. Шахматава быў пакінуты пры кафедры рускай мовы для падрыхтоўкі да навуковай дзейнасці, пазней – у складаных для навукі пострэвалюцыйныя часы – выкладаў у камерцыйным вучылішчы пры Пуцілаўскім заводзе. З 1920 г. Сцяпан Бархударав актыўна займаўся навукова-педагагічнай працай у вышэйшых навучальных установах і навукова-даследчых арганізацыях: выкладаў у Ленінградскім дзяржаўным універсітэце, Азербайджанскім дзяржаўным універсітэце, Маскоўскім дзяржаўным універсітэце, працаваў у Інстытуце рускай мовы Акадэміі навук СССР

Навуковыя інтарэсы С. Бархударавы адрозніваліся шырынёй і шматвектарнасцю: ён паспя-

хова распрацоўваў праблемы параўнальна-гістарычнага мовазнаўства і гісторыі рускай мовы, граматыкі, арфаграфіі, пунктуацыі, методыкі выкладання рускай мовы як роднай і як другой мовы народаў СССР. Рэдагаваў папулярныя ў навукова-педагагічным асяродку часопісы “Русский язык в школе” (1938 – 1946), “Русский язык в национальной школе” (1957 – 1960, 1964 – 1972). Акрамя таго, С. Бархударав – адзін з найбольш вядомых савецкіх лексікографав-практыкаў: ён быў адным з кіраўнікоў манументальнага 17-томнага “Словаря современного русского литературного языка” (1948 – 1965), уганараванага ў 1970 г. Ленінскай прэміяй, галоўным рэдактарам II тома і старшынёй рэдкалегіі III і IV тамоў, галоўным рэдактарам “Словаря русского языка XI – XVII вв.” (вып. 1 – 6; 1975 – 1979).

Пэўную навуковую цікавасць С. Бархударав праяўляў да вывучэння беларускай культуры і беларускай мовы. Яшчэ падчас Другой сусветнай вайны ён кансультаваў аўтараў беларускай граматыкі, за што быў узнагароджаны знакам “Выдатнік Наркамсветы”. Відаць, менавіта гэтыя навукова-адміністрацыйныя кантакты паспрыялі таму, што ў красавіку 1946 г. кіраўніцтва Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута імя А. М. Горкага даслала прафесару Бархудараву ліст за подпісам дырэктара М. Макарэвіча, у якім Сцяпана Рыгоравіча запрашалі на пасаду прафесара кафедры рускай мовы. Ініцыятыва, верагодна, зыходзіла ад тагачаснага загадчыка кафедры С. Рохкінд.

Адзначым, што ў пасляваенны час інстытут быў вельмі дрэнна ўкамплектаваны навукова-педагагічнымі кадрамі вышэйшай кваліфікацыі. Так, на кафедры рускай мовы ў 1944 г. толькі адзін выкладчык меў кандыдацкую ступень, а на кафедры беларускай мовы кандыдатам навук (прычым педагагічных) быў толькі загадчык А. Карзон.

Прафесару прапаноўвалі прыняць кіраўніцтва двума аспірантамі, кансультаваць 6 выкладчыкаў інстытута, якія рыхтаваліся да здачы кандыдацкага мінімуму і працавалі над дысертацыямі. Акрамя таго, С. Бархударав прасілі заняцца арганізацыяй навукова-даследчай працы кафедраў рускай і беларускай моў і прачытаць спецкурс па мове для студэнтаў-пераддипломнікаў літаратурнага факультэта. У папярэднюю гутарцы з С. Рохкінд С. Бархударав даў сваю прынцыповую згоду на перыядычныя прыезды ў Мінск для працы ў інстытуце [2, арк. 3].

У зваротным лісце С. Бархударав пісаў: “Дырэктару Мінскага педінстытута тав. Макарэвічу. У адказ на Вашу зычлівую прапанову ад 18 красавіка гэтага года паведамляю, што я згодны прыняць кіраўніцтва аспірантамі кафедры рускай і беларускай моў, а таксама арганізацыю навукова-даследчай працы кафедры

(кансультацыю выкладчыкаў, пастаноўку навукова-метадычных дакладаў на кафедры і г. д.).

Спадзяюся, што з наступнага навучальнага года ў мяне атрымаецца прачытаць спецкурс і кіраваць семінарам на IV курсе літфака. Застаюся са шчырай павагай, праф. С. Бархударав. М., 22/IV-46 г.” [2, арк. 2].

31 мая 1946 г. Сцяпан Рыгоравіч пачаў працаваць на пасадзе прафесара кафедры рускай мовы на поўную стаўку з акладам 4000 рублёў. Сваю фактычную дзейнасць у МДПІ прафесар Бархударав пачаў на некалькі месяцаў раней – ён праводзіў кансультацыі з аспірантамі М. Булахавым.

Беларускія калегі давалі самыя высокія ацэнкі працы С. Бархударав. Так, у сумеснай характарыстыцы навукова-педагагічнай работы запрошанага прафесара, падпісанай загадчыкам кафедры рускай мовы МДПІ С. Рохкінд і загадчыкам кафедры беларускай мовы А. Карзонам, адзначаецца: “Пасля Айчыннай вайны, нягледзячы на вялікую перагружанасць працай у Акадэміі навук СССР, прафесар Бархударав С. Р. аказаў вялікую паслугу Мінскаму педагагічнаму інстытуту сваёй згодай кіраваць аспірантамі па мове і навукова-даследчай працай членаў кафедраў беларускай і рускай моў. Кіраўніцтва С. Р. Бархударав ажыццела працу кафедраў, тыя, што не маюць навуковай ступені, рыхтуюць кандыдацкія дысертацыі або здаюць кандыдацкі мінімум.

Кожны прыезд С. Р. Бархударав у Мінск прыносіць выключнае ажыўленне ў лінгвістычныя колы г. Мінска. На яго даклады сцякаюцца ўсе, хто цікавіцца пытаннямі сучаснай лінгвістыкі. Акрамя таго, С. Р. Бархударав выступае з кіраўнічымі дакладамі па лінгвістыцы для работнікаў Інстытута літаратуры і мовы Акадэміі навук БССР. Вучоны-бальшавік, чалавек вялікай эрудыцыі, знаходзіць таксама час выступаць з вельмі важнымі метадычнымі і навуковымі дакладамі па мове для настаўніцтва г. Мінска» [2, арк. 8].

Відаць, прафесар Бархударав і сапраўды быў нячастым госцем у Мінску. Пра гэта сведчыць асабовая справа яго аспіранта М. Булахава, у якой захоўваецца некалькі заяў, датаваных 1946 і 1947 гг., з просьбамі службовых камандзіровак у Маскву і Ленінград “да свайго навуковага кіраўніка прафесара Бархударав С. Р.” [1, арк. 16, 28].

Кіраўніцтва інстытута з выключнай павагай аднеслася да піцёрскага госця, які, нягледзячы на ўсе аб’ектыўныя складанасці, відаць, імкнуўся працаваць адказна і з максімальнай аддачай. У выніку Вучоны савет МДПІ 5 чэрвеня 1947 г. вылучыў кандыдатуру члена-карэспандэнта Акадэміі навук СССР намесніка дырэктара Інстытута рускай мовы АН СССР і дырэктара Ленінградскага філіяла гэтага ж інстытута С. Бархударав у склад дзейных членаў Акадэміі навук Беларус-

кай ССР. Папярэдне пытанне заслухоўвалася на пасяджэннях кафедраў рускай і беларускай моў, дзе таксама было вырашана станоўча. Пасля пратакольнага абмеркавання ўсе 23 члены Савета падтрымалі ініцыятыву кіраўніцтва. Падставай для гэтага сталі значныя навуковыя заслугі С. Бархударова на ніве даследавання разнастайных праблем гісторыі і сучаснага стану рускай мовы, яго значная вучэбна-метадычная і грамадска-палітычная праца ў Беларусі, а таксама шчырая зацікаўленасць прафесара ў развіцці беларускай культуры і падрыхтоўцы нацыянальных лінгвістычных кадраў.

Аднак заняцасць і неабходнасць частых паездак у Мінск вымусілі С. Бархударова хадаінічаць аб змяншэнні вучэбнай нагрузкі па кафедры рускай мовы з 1 верасня 1947 г. на 1/2 стаўкі прафесара. З 1 верасня 1948 г. Сцяпан Рыгоровіч увогуле перайшоў на пагадзінную аплату, у хуткім часе актыўнае супрацоўніцтва спынілася.

Асноўным вынікам навукова-педагагічнай працы прафесара Бархударова ў Мінску стала падрыхтоўка ім некалькіх буйных спецыялістаў у галіне славістыкі.

Так, пад яго кіраўніцтвам у даволі сціслыя тэрміны завяршыў кваліфікацыйнае даследаванне М. Булахаў. У водгуку навуковага кіраўніка адзначаецца: “Тав. М. Г. Булахаў выдатна закончыў увесць свой кандыдацкі мінімум, нягледзячы на яго даволі шырокі аб’ём. Напісаў амаль палову сваёй дысертацыі і заканчвае другую палову. Спадзяюся, дысертацыя будзе добрая. Паколькі тэрмін аспірантуры тав. Булахава сыходзіць у сакавіку месяца, то, натуральна, ён зможа абараніць сваю дысертацыю на некалькі

месяцаў пазней пасля заканчэння аспірантуры. 4/II-49 г.” [1, арк. 51].

На пасяджэнні вучонага савета Інстытута мовы, літаратуры і мастацтва АН БССР 7 чэрвеня 1950 г. пры тайным галасаванні М. Булахава аднагалосна была прысуджана вучоная ступень кандыдата філалагічных навук за працу «Исследование лексики Д. И. Писарева (“Реалисты”)». На гэтым жа пасяджэнні кандыдатам навук стаў і другі аспірант Бархударова М. Гурскі па выніках абароны даследавання “Сложные синтаксические конструкции с подчинительнымн союзами *што* и *каб* в современном белорусском литературном языке”.

На жаль, у сучасным грамадстве недаравальна мала ўвагі аддаецца пытанням гісторыі навукі, у тым ліку і мовазнаўства. Разам з тым, даўно наспела патрэба канцэптуальнага асэнсавання наяўных навуковых кірункаў у іх рэтраспектыве – з улікам не толькі канкрэтных навуковых фактаў (праектаў, публікацый, дысертацыйных работ), але і прычын гэтых фактаў, а таксама іх вынікаў. Вырашыць гэтую складаную задачу можна толькі праз даследаванне канкрэтнага ўкладу ў тэорыю і практыку лінгвістыкі, зробленага найбольш аўтарытэтнымі айчыннымі і замежнымі вучонымі.

Спіс літаратуры

1. Архіў Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка. – Фонд 746. – Воп. 1. – Адз. зах. 14.
2. Архіў Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка. – Фонд 746. – Воп. 1. – Адз. зах. 19.

Дзмітрый ДЗЯТКО,
кандыдат філалагічных навук.

Аўтар ахвяруе ганарар на развіццё часопіса.

Самабытнае слова

КАНАТАЦЫЙНЫЯ ЎРБАНОНІМЫ МІНСКА

Вывучэнне тапонімаў і мікратапонімаў важнае і карыснае для самых розных галін навукі. Па іх можна аднавіць некаторыя асаблівасці старажытнай мовы на пэўнай тэрыторыі, акрэсліць межы яе распаўсюджвання, акрамя таго, мікратапонімы дапамагаюць высветліць пытанні засялення і этнагенезу асобных народаў, гэта неад’язная крыніца для гісторыі мовы і гістарычнай дыялекталогіі. Сёння анамасты і даследчыкі субстандарту актыўна вывучаюць неафіцыйныя анамастыконы гарадоў. Апошняе дзесяцігоддзе адзначылася стварэннем слоўнікаў субстандартнай лексікі [4, 5], яе ўключэннем у слоўнікі жаргонаў [2, 3], публікацыямі, прысвечанымі аналізу гэтай з’явы. Сістэмнае ж асэнсаванне неафіцыйных гарадскіх анамастыконаў розных

рэгіёнаў (у тым ліку Беларусі), іх поўнае апісанне яшчэ неабходна зрабіць [7].

Мэта нашага даследавання – вывучэнне і аналіз неафіцыйнай мікратапаніміі горада Мінска. У задачы даследавання ўваходзіла акрэсленне асноўных паняццяў і катэгорый; збор матэрыялу (анкетаванне); класіфікацыя сабранага матэрыялу; вызначэнне асноўных шляхоў і спосабаў утварэння неафіцыйных мікратапанімічных найменняў; стварэнне слоўніка неафіцыйных мікратапонімаў Мінска.

У межах даследавання праведзена анкетаванне студэнтаў III – IV курсаў факультэта беларускай і рускай філалогіі, а таксама іншых факультэтаў Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка, падчас якога